

FOUCAULTOVÁ FILOZOFIA A PREČO MÁ SVOJE MIESTO V DEJINÁCH PSYCHOLÓGIE

FOUCAULT'S PHILOSOPHY AND ITS IMPORTANCE IN THE HISTORY OF PSYCHOLOGY

Daniel Lenghart

ABSTRAKT

Michel Foucault významne prispel k rozvoju psychológie predovšetkým svojou analýzou moci, poznania a diskurzu. Jeho kritika tradičného chápania moci viedla k vzniku koncepcie disciplinárnej moci, ktorá skúma spôsoby, akými inštitúcie kontrolujú jednotlivcov prostredníctvom disciplinárnych metód. Foucaultove metódy archeológie a genealógie ponúkajú pohľad na historický vývoj koncepcie psychológie a úlohu expertov pri vzniku poznania. Foucaultova štúdia governmentality ukázala, ako sa psychologické techniky používajú na formovanie a kontrolu jednotlivcov v rôznych kontextoch. Foucaultova práca ovplyvnila aj skúmanie duševného zdravia, identity a konania s dôrazom na vplyv dynamiky moci na diagnostiku, subjektivitu a rozhodovanie. Koncepty bio-moci a biopolitiky poukazujú na reguláciu tela a sexuality. Diskurzívna analýza kriticky skúma, ako jazyk vytvára realitu a ovplyvňuje mocenské vzťahy. Foucaultova filozofia viedla psychológov k prijatiu kontextuálnejších a sociálne inkluzívnejších prístupov, čo ich viedlo k spochybňovaniu esencialistických názorov a k podpore sociálnej spravodlivosti.

Kľúčová slova: Foucault, psychológia, dejiny psychológie, filozofia

JEL Classification: Y90 – Other

ABSTRACT

Michel Foucault has made an important contribution to psychology, especially with his analysis of power, knowledge and discourse. His critique of traditional understandings of power led to the concept of “disciplinary power”, which examines how institutions exert control over individuals through disciplinary practices. Foucault’s archaeological and genealogical methods provided insight into the historical development of psychological concepts and the role of experts in the production of knowledge. His exploration of “governmentality” revealed how psychological techniques are used to shape and control individuals in different contexts. Foucault’s work has also influenced the study of mental health, identity and agency, highlighting the impact of power dynamics on diagnoses, subjectivity and decision-making. Concepts of biopower and biopolitics shed light on the regulation of bodies and sexuality, while discourse analysis critically examines how language constructs reality and influences power relations. Foucault’s ideas have prompted psychologists to adopt more contextual and socially inclusive approaches in order to challenge essentialist views and promote social justice.

Keywords: Foucault, psychology, history of psychology, philosophy

JEL Classification: Y90 – Other

ÚVOD

Foucault zanechal nezmazateľnú stopu v intelektuálnom prostredí svojimi revolučnými teóriami a prenikavými postrehmi. Jeho hlboké poznatky o moci, poznaní a mechanizmoch sociálnej kontroly ovplyvnili rôzne disciplíny a zmenili spôsob, akým chápeme a študujeme ľudské správanie. V psychológii Foucaultove myšlienky vyvolali významnú diskusiu a vydláždili cestu kritickému skúmaniu historických základov tejto disciplíny. Tento článok sa zaoberá filozofiou Michela Foucaulta a prečo by v dejinách psychológie mala mať svoje miesto. Článok rozoberá základné princípy jeho myslenia, ako sú jeho predstavy o moci, diskurze a vzťahu medzi poznaním a sociálnymi inštitúciami. Skúmaním Foucaultových tradičných perspektív a postupov sa snažím osvetliť, ako jeho myšlienky prispeli k pretváraniu obrazu psychologickej vedy.

1 POCHOPENIE MOCI A POZNANIA

Jeden z Foucaultových kľúčových prínosov pre psychológiu spočíva v jeho kritike tradičného chápania moci a poznania. Tvrdil, že moc nie je len represívnu silou, ale pôsobí aj prostredníctvom rôznych disciplinárnych mechanizmov, ktoré

formujú a kontrolujú správanie jednotlivcov. Foucaultov koncept “disciplinárnej moci” vznikol na základe jeho analýzy inštitúcií, ako sú väznice, školy, nemocnice a azylové domy, kde skúmal, ako sú jednotlivci vystavení disciplinárnym praktikám, ktoré regulujú ich myslenie a konanie (Foucault, 1984). Okrem toho Foucaultove archeologické a genealogické metódy poskytli nový pohľad na historický vývoj psychologických koncepcií a praktík. V rámci svojho archeologického prístupu Foucault skúmal, ako vznikajú a vyvíjajú sa diskurzy a systémy poznania, ktoré formujú spôsob, akým ľudia uvažujú o sebe a svojich skúsenostiach (Foucault, 1972). Prostredníctvom genealógie skúmal zložitú sieť mocenských vzťahov, ktoré sú základom formovania psychologického poznania a vytvárania psychologických disciplín (Foucault, 1975). Foucaultova analýza vied o človeku vrátane psychológie bola obzvlášť dôležitá pre pochopenie úlohy experta a inštitucionalizácie poznania. Spochybnil predstavu o objektívnych, neutrálnych expertoch v tejto oblasti a zdôraznil, ako sú rôzne formy tvorby poznania zakotvené v širších sociálnych a politických kontextoch (Foucault, 1975). Táto kritika mala trvalý vplyv na to, ako výskumníci a odborníci z praxe v psychológii prístupujú k svojej práci a zvažujú etické dôsledky svojich zásahov.

Okrem toho Foucaultovo skúmanie konceptu “governmentality” vrhá svetlo na to, ako sú spoločnosti riadené formálnymi inštitúciami a riadením populácie a jednotlivcov (Foucault, 2007). Tento koncept ovplyvnil chápanie toho, ako vlády a inštitúcie využívajú psychologické techniky a diskurzy na formovanie a kontrolu individuálnych subjektivít (Rose, 1999). Tieto techniky sa často používajú na formovanie a kontrolu myšlienok, správania a emócií jednotlivcov, čo v konečnom dôsledku slúži záujmom tých, ktorí majú moc (Rose, 1999). Vychádzajúc z týchto myšlienok si súčasní psychológovia uvedomujú dôležitosť dynamiky moci a vplyvu širších sociálnych štruktúr na individuálne psychologické procesy. Jednou z oblastí, kde sú Foucaultove postrehy obzvlášť relevantné, je štúdium duševného zdravia a psychiatrie. Tradičné psychiatrické postupy sa často spoliehali na využívanie moci a kontroly nad pacientmi, pričom sa zameriavali na inštitucionalizáciu a podávanie liečby bez ohľadu na autonómiu a agentúru jednotlivca (Foucault, 1988). Súčasní psychológovia však cez prizmu governmentality začali tieto praktiky spochybňovať a spochybňujú ich a snažia sa o prístup, ktorý by bol viac zameraný na pacienta a posilňoval jeho postavenie. Výskumní-

ci napríklad skúmali, ako mocenské vzťahy formujú diagnostický proces a konštrukciu duševných porúch. Tvrdia, že psychiatrické klasifikácie a diagnostické kritériá odrážajú sociálne normy a dynamiku moci a ovplyvňujú jednotlivcov pri vnímaní a prežívaní ich duševných ťažkostí (Bhugra & Bhui, 1999; Bhui, 2002). Uznáním vplyvu moci v psychiatrickom systéme môžu psychológovia kriticky skúmať sociálne a kultúrne faktory, ktoré prispievajú k diagnostikovaniu duševného zdravia, čo umožňuje diferencovanejšie a kontextuálne citlivejšie chápanie psychickej pohody. Okrem toho uplatňovanie psychologických techník a diskurzov v rôznych prostrediach, ako je vzdelávanie, trestné súdnictvo a reklama, tiež upozornilo na to, ako moc pôsobí pri formovaní individuálnych subjektív. Napríklad vo vzdelávacích inštitúciách možno disciplinárne opatrenia a techniky dohľadu vnímať ako mechanizmy kontroly, ktoré formujú správanie študentov a ich konformitu so sociálnymi normami (Foucault, 1975). Psychológovia poučení foucaultovskými perspektívami sa snažili spochybníť utláčateľské praktiky a podporovať inkluzívnejšie a posilňujúce vzdelávacie prostredie. Okrem toho sa vplyv moci na formovanie individuálnych subjektív prejavuje aj v spotrebiteľskom správaní a reklame. Neustále vystavovanie sa marketingovým stratégiám a presvedčovacím technikám môže formovať túžby, hodnoty a zmysel pre seba samého jednotlivcov a ovplyvňovať ich spotrebiteľské návyky (Lasch, 1979). Uvedomením si dynamiky moci obsiahnutej v reklame a spotrebiteľskej kultúre môžu psychológovia vyvinúť intervencie, ktoré podporujú kritické myslenie, mediálnu gramotnosť a odolnosť voči manipulatívnym taktikám, čo jednotlivcom umožní prijímať informované rozhodnutia.

2 SUBJEKTIVIZÁCIA, BIOMOC A BIOPOLITIKA

Foucaultovo dielo sa rozšírilo aj na otázky identity a konštrukcie subjektivity. Jeho pojmy „subjektivizácia“ a „technológie seba“ sa použili na skúmanie toho, ako jednotlivci aktívne formujú svoje vlastné identity prostredníctvom praktík sebadisciplíny a sebaopozorovania (Lemke, 2002). To má dôležité dôsledky pre psychologické teórie identity a chápanie konania tvárou v tvár mocenským vzťahom. Aplikácia Foucaultových myšlienok na psychológiu osvetľuje dynamickú povahu formovania identity. Tradičné psychologické teórie často konceptualizujú identitu ako pevnú a stabilnú entitu. Na základe foucaultovskej perspektívy si

však výskumníci uvedomujú, že identita je fluidný a kontinuálny proces, ktorý je hlboko ovplyvnený sociálnymi a inštitucionálnymi silami. Toto poznanie viedlo k diferencovanejšiemu chápaniu toho, ako moc pôsobí pri formovaní individuálnych subjektivít (Bacchi, 2012). Okrem toho Foucaultove myšlienky ovplyvnili aj kritické pohľady na koncept agentúry v psychológii. Konvenčné chápanie agentúry zdôrazňuje individuálnu autonómiu a sebaurčenie. Foucaultova práca však toto poňatie spochybňuje tým, že zdôrazňuje, ako mocenské štruktúry formujú a obmedzujú individuálne rozhodnutia. Pre Foucaulta nie je agency len záležitosťou individuálnej vôle, ale je zložito prepojená s diskurzmi, praktikami a inštitúciami, ktoré riadia naše životy (McNay, 2013). Nejde len o individuálnu autonómiu alebo slobodnú vôľu, ale skôr o spôsoby, akými sú jednotlivci formovaní a obmedzovaní mocenskými vzťahmi (Cohen, 2019). Foucault tvrdí, že agency (agentúrnosť) nie je vrodená alebo pevne stanovená, ale namiesto toho je vytváraná a regulovaná prostredníctvom rôznych mechanizmov moci (Cohen, 2019). Medzi tieto mechanizmy patria disciplinárne praktiky, dohľad a normalizácia určitého správania (Cohen, 2019). Agency je preto vždy situovaná do špecifických historických a sociálnych kontextov a je formovaná prevládajúcimi diskurzmi a mocenskými štruktúrami týchto kontextov (Martin, Waring, 2018). Foucaultovo chápanie agentúry spochybňuje tradičné predstavy o individuálnej agentúre a zdôrazňuje spôsoby, akými moc pôsobí na formovanie a kontrolu jednotlivcov (Hanna, 2013). Psychológovia sa odklonili od esencialistických a deterministických pohľadov na identitu a agency tým, že do svojho výskumu a praxe začlenili foucaultovské poznatky. Osvojili si kontextovo citlivejší a sociálne zaktivený prístup, ktorý uznáva komplexnú súhru medzi mocou, subjektivitou a individuálnym konaním. Táto kritická perspektíva otvorila nové cesty na pochopenie a riešenie sociálnych nerovností, marginalizácie a dynamiky moci (Hook, 2007).

Jedným z Foucaultových kľúčových príspevkov bola jeho koncepcia «biomoci», ktorá sa vzťahuje na mechanizmy, ktorými spoločnosť vykonáva kontrolu nad jednotlivcami a populáciami prostredníctvom regulácie ich tel a správania. Podľa Foucaulta (1984) biomoc funguje prostredníctvom disciplinárnych techník a technológií, ktorých cieľom je produkovať a kontrolovať telá a sexualitu jednotlivcov. Tvrdil, že sexualita nie je len prirodzeným a osobným atribútom, ale je sociálne konštruovaná a regulovaná, čo z nej robí kľúčové miesto mocen-

ských vzťahov a kontroly. Okrem toho sa biopower spája so štúdiom subjektívizácie v psychológii. Walkerdine a Jimenez (2012) skúmali, ako biomoc pôsobí prostredníctvom psychologických procesov na vytváranie poslušných subjektov, ktoré sa prispôbujú sociálnym normám. Tvrdili, že psychologické praktiky, ako napríklad psychoterapia a svojpomocná literatúra, prispievajú k internalizácii disciplinárnej moci, čo vedie jednotlivcov k regulácii ich správania podľa sociálnych očakávaní. Biomoc v tomto kontexte zahŕňa formovanie subjektivity a sebaregulácie prostredníctvom psychologických mechanizmov, ako je sebazporozovanie, sebadisciplína a sebadzokonaľovanie (Oksala, 2009).

Foucault zaviedol aj pojem „biopolitika“, ktorý sa zameriava na riadenie populácií a riadenie samotného života. V oblasti sexuality sa biopolitika vzťahuje na to, ako spoločenské inštitúcie, ako napríklad lekárske a právne systémy, vykonávajú kontrolu a vplyv nad sexuálnymi praktikami a identitami. Tieto inštitúcie významne formujú normy a vytvárajú disciplinárne mechanizmy, ktoré kontrolujú a regulujú sexuálne správanie. Okrem toho Foucaultova koncepcia biopolitiky osvetľuje, ako moc pôsobí na populáciu (Foucault, 1978). Rose (2006) tvrdí, že biopolitika ovplyvnila vývoj psychologických techník na kontrolu a formovanie správania obyvateľstva. Napríklad vznik psychologického testovania a hodnotenia možno považovať za formu biopolitického zásahu, pretože umožňuje klasifikáciu a kontrolu jednotlivcov na základe ich psychologických charakteristík. Okrem toho má biovláda a biopolitika dôsledky pre sociálnu psychológiu, najmä pre štúdium sociálnej kontroly a konformity. Foucaultova analýza disciplinárnych techník, ako je dohľad a normalizácia, zdôrazňuje, ako moc pôsobí na sociálnej úrovni s cieľom formovať myšlienky, správanie a identity jednotlivcov (Foucault, 1978). Táto perspektíva ovplyvnila chápanie procesov sociálneho vplyvu vrátane konformity, poslušnosti a internalizácie sociálnych noriem (Ciladini, 2001; Milgram, 1974). Zohľadnením toho, ako sú mocenské vzťahy zakotvené v sociálnych štruktúrach, môžu psychológovia lepšie pochopiť, ako sociálne sily formujú správanie a identity jednotlivcov.

Na krízu COVID-19 možno aplikovať koncepcie biomoci a biopolitiky Michela Foucaulta. Biomoc sa vzťahuje na kontrolu a reguláciu obyvateľstva, najmä pokiaľ ide o jeho zdravie a blahobyť. Biopolitika je využívanie politickej moci na riadenie a kontrolu biologického života. V súvislosti s pandémiou COVID-19 vlády

a inštitúcie uplatňovali biopolitiku tým, že zaviedli opatrenia, ako sú lockdowny, testovanie, sledovanie kontaktov a očkovačie kampane, aby zvládli šírenie vírusu a chránili verejné zdravie.

Pojem „biopolitika“ Michela Foucaulta sa vzťahuje na spôsoby, akými vlády a inštitúcie riadia populácie a ich blahobyť. V kontexte krízy COVID-19 môžete tento koncept uplatniť rôznymi spôsobmi, napríklad:

1. Politiky verejného zdravia. Vlády zaviedli politiky na ochranu zdravia a blahobytu obyvateľstva vrátane karanténnych opatrení, testovania a očkovačích kampaní, ktoré odrážajú využívanie biopolitických stratégií na riadenie verejného zdravia.
2. Regulácia tiel. Biopolitika zahŕňa kontrolu a reguláciu jednotlivých tiel v prospech populácie. Opatrenia, ako napríklad sociálny dištanc, príkazy na používanie masiek a cestovné obmedzenia, sú príkladmi toho, ako štáty regulovali a kontrolovali pohyb a správanie jednotlivcov s cieľom zmierniť šírenie vírusu.
3. Systémy zdravotnej starostlivosti. Pridelovanie zdrojov, financovanie a rozhodovanie v rámci systémov zdravotnej starostlivosti počas pandémie je príkladom biopolitických postupov zameraných na zabezpečenie blahobytu obyvateľstva.

3 RENESANCIA DISKURZU

Napriek vyššie uvedeným významným prínosom bolo Foucaultovým najdôležitejším prínosom pre psychológiu opätovné zavedenie pojmu diskurz. Hoci je Foucaultov príspevok k analýze diskurzu významný, je dôležité poznamenať, že tento pojem a koncepcia majú korene v skorších filozofických a lingvistických tradíciách. Súvisiacimi myšlienkami týkajúcimi sa jazyka, komunikácie a konštrukcie významu sa okrem iných zaoberali aj filozofi ako Martin Heidegger (1982) a Jacques Derrida (1982). Podľa Foucaulta sa diskurz vzťahuje na to, ako jazyk a poznanie formujú naše chápanie reality a ovplyvňujú spoločenské mocenské vzťahy (Foucault, 1972). Táto koncepcia hlboko ovplyvnila psychológiu, pretože vrhá svetlo na to, ako sa konštruujú, šíria a využívajú psychologické poznatky na uplatňovanie moci.

Jedným z kľúčových aspektov Foucaultovej koncepcie diskurzu je jeho úloha pri definovaní toho, čo sa v spoločnosti považuje za normálne a nenormálne. Foucault tvrdil, že diskurzy, napríklad tie, ktoré produkujú psychiatrické inštitúcie, zohrávajú kľúčovú úlohu pri vytváraní a presadzovaní sociálnych noriem (Foucault, 1971). Tieto diskurzy určujú, čo sa považuje za duševne zdravé alebo deviantné, a formujú postupy a intervencie, ktoré psychológovia a psychiatri používajú. Okrem toho Foucault zdôrazňoval vzťah medzi diskurzom a mocou, pričom poukazoval na to, ako sa diskurzy môžu využívať na vykonávanie kontroly a dominancie. Tvrdil, že prostredníctvom produkcie diskurzov sa uprednostňujú špecifické vedomostné nároky a spôsoby chápania seba a iných, zatiaľ čo iné sú marginalizované alebo umlčané (Foucault, 1978). Toto poznanie podnietilo kritických psychológov, aby spochybnili autoritu a objektivitu psychologických poznatkov a preskúmali, ako sa môžu používať ako nástroj sociálnej kontroly.

Foucaultova koncepcia diskurzu viedla k prehodnoteniu úlohy jazyka v psychológii. Diskurz nie je len prostriedkom na vyjadrenie už existujúcich myšlienok, ale aktívne formuje a konštruje naše chápanie sveta. Jazyk nie je neutrálny, ale je presiaknutý mocou a ideológiou (Parker, 1992). Toto chápanie ovplyvnilo postmoderné a kritické prístupy v psychológii a podnietilo výskumníkov k analýze diskurzívnych praktík používaných v psychologickom výskume a v klinickom prostredí. Okrem toho jeho koncepcia diskurzu podnietila výskum historických a sociálnych kontextov produkcie psychologického poznania.

V psychológii má diskurz vplyv na pochopenie konštrukcie poznania a dynamiky moci v rámci disciplíny. Diskurzy v psychológii možno chápať ako rámce a systémy poznania, ktoré formujú spôsob chápania a interpretácie duševného zdravia, identity a ľudského správania (Parker, 1992). Napríklad Foucaultova analýza diskurzu psychiatrie odhalila, ako sa psychiatrické poznatky a praktiky využívali na uplatňovanie moci a kontroly nad jednotlivcami považovanými za „duševne chorých“ (Foucault, 1971). Diskurzy psychológie môžu ovplyvňovať to, ako vnímame a kategorizujeme problémy duševného zdravia, formujú diagnostické kritériá, liečebné prístupy a spoločenské postoje k duševnej pohode. Jedným zo spôsobov, ako možno diskurz v psychológii využiť, je kriticky skúmať dominantné naratívy a mocenské štruktúry, ktoré ovplyvňujú psychologický výskum a prax. Analýzou diskurzov prítomných v psychologickéj literatúre

a terapeutických prostrediach môžu výskumníci a odborníci z praxe odhaliť skryté predpoklady, predsudky a dynamiku moci, ktoré môžu formovať spôsob, akým sa konštruujú a uplatňujú poznatky (Parker, 1992). Táto kritická analýza diskurzov umožňuje diferencovanejšie pochopenie sociálnych a kultúrnych síl, ktoré ovplyvňujú psychologické teórie a intervencie. Okrem toho môže pochopenie diskurzu v psychológii pomôcť výskumníkom a odborníkom z praxe rozpoznať potenciál marginalizovaných hlasov a alternatívnych perspektív, ktoré môžu byť umlčané alebo vylúčené z hlavného prúdu psychologického diskurzu (Parker, 2007). Uznávaním plurality diskurzov a podporovaním vypočutia rôznych hlasov môžu psychológovia lepšie pochopiť ľudskú skúsenosť a podporovať sociálnu spravodlivosť v tejto oblasti.

Okrem toho sa analýza diskurzu môže použiť v psychológii na štúdium toho, ako jazyk a komunikácia formujú konštrukciu identít a vyjednávanie o moci v sociálnych interakciách. Napríklad skúmanie diskurzov súvisiacich s rodovou problematikou môže objasniť, ako sa komunikujú a internalizujú sociálne normy a očakávania, ktoré ovplyvňujú sebavnímanie a správanie jednotlivcov (Butler, 1999). Analýzou diskurzívnych praktík, ktoré prispievajú ku konštruovaniu identít, môžu psychológovia lepšie pochopiť, ako sa v medziľudských a sociálnych kontextoch uskutočňujú a reprodukovujú mocenské vzťahy.

ZÁVER

Na záver možno povedať, že filozofia Michaela Foucaulta zanechala nezmazateľnú stopu v dejinách psychológie, spochybnila tradičné koncepcie a otvorila nové cesty skúmania. Jeho kritické skúmanie moci, poznania a diskurzu zásadne ovplyvnilo spôsob, akým chápeme a pristupujeme k štúdiu ľudskej mysle a správania. Foucaultova kritika represívnej a normatívnej povahy moci viedla psychológov k tomu, aby spochybňovali zavedené mocenské štruktúry a zvažovali, ako moc pôsobí v psychologických diskurzoch a praktikách. Zdôraznením toho, ako moc formuje poznanie a ovplyvňuje konštrukciu subjektivity, Foucault povzbudil psychológov, aby kriticky analyzovali dominantné naratívy a ideológie, ktoré sú základom ich odboru.

Okrem toho Foucaultov dôraz na historické a sociálne kontexty, v ktorých sa poznatky vytvárajú, podnietil psychológov, aby sa odklonili od univerzalistických

a ahistorických vysvetlení ľudského správania. Jeho pojem „genealógia“ inšpiroval výskumníkov k tomu, aby skúmali komplexnú súhrnu historických, kultúrnych a sociálnych faktorov a ich vplyv na psychologické javy.

Foucaultove poznatky o úlohe diskurzu navyše vyzvali psychológov, aby kriticky preskúmali jazyk a pojmy, ktoré používajú na opis a pochopenie mentálnych procesov. Jeho analýza mocenskej dynamiky obsiahnutej v produkcii a šírení poznatkov viedla k väčšiemu povedomiu o tom, ako môže jazyk formovať a obmedzovať naše chápanie psychologických javov.

Foucaultova filozofia v podstate poskytla psychológom teoretický rámec na skúmanie moci, poznania a diskurzu v kontexte psychológie. Jeho myšlienky naďalej inšpirujú a provokujú výskumníkov, posúvajú hranice disciplíny a obohacujú naše chápanie komplexnej a mnohostrannej povahy ľudskej psychológie.

Foucaultova teória však nie je bez značnej vedeckej kritiky. Foucaultov vzťah ku klasickej nemeckej filozofii a jej kritickému racionalizmu je témou, ktorej sa v literatúre venuje len obmedzená pozornosť. Niektorí bádatelia však skúmali Foucaultovo odmietanie univerzálnej pravdy a jeho odklon od tradície nemeckej klasickej filozofie. Napríklad Golder (2015) rozoberá Foucaultovu politickú teóriu a jeho kritiku univerzálnych práv, pričom zdôrazňuje jeho odklon od racionalistickej tradície. Podobne Best a Kellner (1991) skúmajú Foucaultovu kritiku modernity, ktorá spochybňuje pojem univerzálnych právd. Tieto práce osvetľujú Foucaultov odklon od kritického racionalizmu nemeckej klasickej filozofie a jeho dôraz na mocenské vzťahy a diskurzívne praktiky pri formovaní poznania a pravdy.

Foucaultova filozofická teória čelila kritike rôznych vedcov. Jedna z kritik sa zameriava na nedostatok normatívnych usmernení v jeho diele (Učník, 2018). Kritici tvrdia, že táto absencia normatívnych základov podkopáva etickú a politickú angažovanosť jeho teórie (Učník, 2018). Ďalšia kritika smeruje k Foucaultovmu pojmu agentúry. Kritici tvrdia, že jeho dôraz na diskurzívne praktiky prehliada úlohu individuálneho konania (Caldwell, 2007). Okrem toho niektorí vedci problematizujú Foucaultovo zameranie na páchatela namiesto obete, napríklad pri analýze sexuálnych trestných činov (Taylor, 2009). Okrem toho existujú problémy s interpretáciou Foucaultovho diela, pričom niektorí vedci tvrdia, že z jeho teórií možno vyvodiť duálnu analýzu (Novkov, 2010). Celkovo tieto kriti-

ky zdôrazňujú obavy týkajúce sa normatívnych základov, pôsobenia a zamerania Foucaultovej filozofickej teórie.

Rovnako, Foucaultovo dielo bolo predmetom kritických pohľadov, ktoré poukazujú na jeho potenciálne obmedzenia pri plnom zapojení sa do kritického racionalizmu a integrácie rôznych prístupov k poznaniu (Cohen, 2019). Tieto perspektívy zdôrazňujú dôležitosť spochybňovania predpokladov a interakcie medzi systémami poznania a realitou (Cohen, 2019). Okrem toho vedci skúmali dôsledky Foucaultových teórií v rôznych oblastiach, napríklad v kriminológii (Jouet, 2021), histórii (Leigh, 1968), archeológii (Warren, 1973), sociológii (Matza & Foucault, 1966) a ľudských právach (Jouet, 2021). Niektorí bádatelia skúmali aj Foucaultovu sociálnu ontológiu a jej dôsledky pre organizácie (Al-Amoudi, 2007), neoliberalizmus (Flew, 2015) a aplikáciu jeho metodologickej diskusie v konkrétnych výskumoch (Fadyl et al., 2012). Napriek rozsiahlemu vplyvu Foucaultovho diela sa ozývajú hlasy, aby sa jeho teóriám venovala väčšia pozornosť pri štúdiu informačných a komunikačných technológií (Willcocks, 2006).

REFERENCIE

- BACCHI, C. (2012). Why study problematizations? Making politics visible. *Open Journal of Political Science*, 1, p. 1–8. ISSN 2164-0513.
- BEST, S. and KELLNER, D. (1991). Foucault and the critique of modernity. *Post-modern Theory*. London: Palgrave. p. 34–75. ISBN 978-0-333-48845-4.
- BHUGRA, D. and B. KAMALDEEP (1999). Racism in psychiatry: paradigm lost-paradigm regained. *International Review of Psychology*, 11(2–3), p. 236–243. ISSN 1369-1627.
- BHUI, K. (2002). *Racism and mental health: Prejudice and suffering*. London: Jessica Kingsley Publisher. ISBN 978-1843100768.
- BUTLER, J. (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. England: Routledge. ISBN 978-0415389556.
- CALDWELL, R. (2007). Agency and change: re-evaluating foucault's legacy. *Organization*, 14(6), pp. 769–791. ISSN 1350-5084.
- CILADINI, R. B. (2001). *Influence: Science and Practice*. Boston: Allyn & Bacon. ISBN 978-0321011473.
- COHEN, S. (2019). Discipline and punish: the birth of the prison. *Contemporary*

- Sociology: A Journal of Reviews*, 1(48), pp. 29–31. ISSN 1939-8638.
- DERRIDA, J. (1982). *Margins of Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 978-0226143262.
- FOUCAULT, M. (1971). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. New York: New American Library. ISBN 978-0679721109.
- FOUCAULT, M. (1972). *The archeology of knowledge*. New York: Pantheon Books. ISBN 978-0394471181.
- FOUCAULT, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintage Books. ISBN 978-0394727677.
- FOUCAULT, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. Northwood: Allen Lane. ISBN 978-0394417752.
- FOUCAULT, M. (1984). *The Foucault reader*. New York: Pantheon Books. 978-0394713403.
- FOUCAULT, M. (1984). *The History of Sexuality, Volume 2: The Use of Pleasure*. London: Penguin Books. ISBN 0-394-41775-5.
- FOUCAULT, M. (1988). *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Massachusetts: University of Massachusetts. ISBN 978-0870235931.
- FOUCAULT, M. (2007). *Security, territory, population*. New York: St. Martin's Press. ISBN 978-1-4039-8653-5.
- GOLDER, B. (2015). *Foucault and the politics of rights*. Stanford: Stanford University Press. ISBN 978-0804789349.
- HANNA, P. (2013). Reconceptualizing subjectivity in critical social psychology: turning to foucault. *Theory & Psychology*, 23(5), pp. 657–674. ISSN 1461-7447.
- HEIDDEGER, M. (1982). *On the Way to Language*. New York: HarperCollins. ISBN 978-0060638597.
- HOOKE, D. (2007). *Foucault, psychology and the analytics of power*. Berlin: Springer. ISBN 978-1-349-28379-8.
- LASCH, C. (1979). *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York: W.W. Norton & Company. ISBN 978-0393307382.
- LEMKE, T. (2002). Foucault, governmentality, and critique. *Rethinking Marxism*, 14 (3), 49–63. ISSN 1475-8059.
- MARTIN, G. and WARING, J. (2018). Realising governmentality: pastoral power, governmental discourse and the (re)constitution of subjectivities. *The Sociological*

- Review*, 66(6), pp.1292–1308. ISSN 2059-7932.
- MCNAY, L. (2013). *Foucault and feminism: Power, gender, and the self*. New York: Polity Press. ISBN 978-0-745-66783-6.
- MILGRAM, S. (1974). *Obedience to Authority: An Experimental View*. New York: Harper Colophon Books. ISBN 978-0060129385.
- NOVKOV, J. (2010). Legal archaeology. *Political Research Quarterly*, 64(2), pp. 348–361. ISSN 1065-9129.
- OKSALA, J. (2009). *Foucault on freedom*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0511597923.
- PARKER I. (2007). *Revolution in Psychology: Alienation to Emancipation*. London: Pluto Press. ISBN 978-0745325354.
- PARKER, I (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. England: Routledge. ISBN 978-1134549870.
- ROSE, N. (1999). *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0511488856.
- ROSE. N. (2006). *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 978-0691121918.
- TAYLOR, C. (2009). Foucault, feminism, and sex crimes. *Hypatia*, 24(4), pp. 1–25. ISSN 1527-2001.
- UČNÍK, L. (2018). Ethico-political engagement and the self-constituting subject in foucault. *Ethics & Bioethics*, 8(1–2), pp. 63–79. ISSN 2453-7829.
- WALKERDINE, V. and L. JIMENEZ (2012). *Gender, work and community after de-industrialisation: A psychosocial approach to affect*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-349-31973-2.
- JOUET, M. (2021). Foucault, prison, and human rights: a dialectic of theory and criminal justice reform. *Theoretical Criminology*, 26(2), pp. 202–223. ISSN 1362-4806.
- LEIGH, D. (1968). Madness and civilization. a history of insanity in the age of reason. *Journal of Psychosomatic Research*, 12(3), p. 235. ISSN 0022-3999.
- WARREN, N. (1973). The archaeology of knowledge. *Social Science & Medicine*, 7(5), pp. 400–402. ISSN 1879-2987.
- MATZA, D. and FOUCAULT, M. (1966). Madness and civilization: a histo-

ry of insanity in the age of reason. *American Sociological Review*, 31(4), p. 551. ISSN 1939-8271.

AL-AMOUDI, I. (2007). Redrawing foucault's social ontology. *Organization*, 14(4), pp. 543–563. ISSN 1350-5084.

FLEW, T. (2015). Foucault, weber, neoliberalism and the politics of governmentality. *Theory, Culture & Society*, 32(7–8), pp. 317–326. ISSN 1759-6017.

FADYL, J., NICHOLLS, D. and MCPHERSON, K. (2012). Interrogating discourse: the application of foucault's methodological discussion to specific inquiry. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 17(5), pp. 478–494. ISSN 1363-4593.

WILLCOCKS, L. P. (2006). Michel foucault in the social study of icts. *Social Science Computer Review*, 24(3), pp. 274–295. ISSN 1552-8286.

Daniel Lenghart

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS vysoká škola, a. s.

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: daniel.lenghart@ambis.cz